

3. ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΔΥΤΙΚῇ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἡ συνέχισις τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἐργασιῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1932 ἐσκόπει νὰ συμπληρώσῃ τὰς γνώσεις ἡμῶν ὡς πρὸς δύο κυρίως θέματα. Πρῶτον νὰ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀρευνῶν κυρίως φρουρίων, ἅτινα τὸ πρῶτον νῦν γίνονται γνωστά, καὶ δεύτερον νὰ ψηλαφήσῃ τὸ ἔδαφος πρὸς εὗρεσιν πεδινῶν συνοικισμῶν παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα, ἐχόντων ἐνδεχομένως σχέσιν πρὸς τὸν ἐμφύλιον μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος πόλεμον, διεξαχθέντα αὐτόθι μεταξὺ τῶν ἀντιστρατήγων τῶν τῷ 48 π. Χ.

Καὶ φρούρια μὲν ἐπιστῶθησαν δύο πρὸς Β τοῦ χωρίου Βελίστι (νῦν Ἀσπροῦλα) παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος (μεταξὺ Λιαψίστι, νῦν Νεαπόλεως, καὶ Χρουπίστης, νῦν Ὀρεστικοῦ Ἀργους) πλησίον τοῦ ἐκκλησιδίου καὶ τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος ἐπὶ δύο βράχων ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, ἐν δὲ εἰς τὴν θέσιν Πόρτες τῶν Σερβίων καὶ ἐν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος λόφον παρὰ τὴν μεγάλην γέφυραν τῆς ὁδοῦ Κοζάνης Σερβίων.

Ὡς πρὸς τοὺς πεδινοὺς συνοικισμοὺς ὑπῆρχεν ἡ ἱκανῶς ἀσφαλῆς πληροφορία, ὅτι, πλὴν τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ παραποτάμου Μυρίχου νοτίως τῆς Ἐρατύρας (Σελίτης) ἀνασκαφεισῶν μᾶλλον ἢ ἥτιον δύο πυρποληθεισῶν τῷ 48 π. Χ. κωμῶν, εἶχον εὑρεθῇ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος παρὰ τὸ χωρίον Σιαρμπάδες (νῦν Βαλανιδιά) κεκαυμένοι δημητριακοὶ καρποί. Μετέβην λοιπὸν εἰς τὸ χωρίον καὶ ἀνέσκαψα εἰς τρεῖς θέσεις παρ' αὐτό: Πρῶτον ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἔνθα εὗρον παρὰ τὴν ἐκκλησίαν λείψανα πηλοκτίστων κτισμάτων, δεξαμενῆς μὲ κουρασάνι καὶ μεταξὺ τοίχων σωρὸν κεκαυμένου σίτου καὶ ξύλα λεύκης κεκαυμένα, χονδράς δὲ κεράμους παλαιάς. Δεύτερον πρὸς νότον τῆς ἐκκλησίας πλησίον εἰς θέσιν Ρουγκατσάρια παρὰ τὴν αὐτόθι ὁδόν, ἣτις ἄλλοτε θὰ ἦτο σπουδαία ἀρτηρία, μεταξὺ Καστορίας καὶ Γρεβενῶν, ὡς δεικνύει ἡ κοίλη ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ συχνῆς χρήσεως διαμόρφωσις τοῦ ἔδαφους, εὗρον τάφους, οἵτινες ὅμως εἶναι τουρκικοί, παρὰ τὴν ἔλλειψιν Τούρκων εἰς τὰ ἐγγὺς χωρία ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς τελευταίας ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Ἡ πίστωσις τῆς τουρκικῆς προελεύσεως τῶν τάφων ἐγένετο ἐκ τῆς λοξῆς κοιλότητος τοῦ ἀργιλλώδους ἔδαφους ὑπὲρ τὸν νεκρόν, προερχομένης ἐκ τῶν λοξῶν σανίδων, τὰς ὁποίας οἱ Τούρκοι θέτουσιν ὀρθίας λοξῶς διαγωνίως ὑπὲρ τὸν θαπτόμενον ἄνθρωπον, καὶ αἵτινες κωλύουσι τὰ χῶματα νὰ πιέζωσιν αὐτόν, στερεοῦσι δ' αὐτὰ οὕτω, ὅταν καὶ ἡ φύσις αὐτῶν ἐπιτρέπῃ τὴν τοιαύτην στερεὰν σύμπηξιν, ἀδιάλυτον καὶ μετὰ τὴν σῆψιν τῶν σανίδων. Ὡς σήματα εἶχον οἱ τάφοι ὀρθίους μεγάλους ἀκατεργάστους λίθους, ἕνα μὲν κατὰ τὴν κεφαλὴν, ἕτερον δὲ κατὰ

τοὺς πόδας. Παλαιότεροι καὶ χριστιανικοὶ εἶναι οἱ παρὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον τοῦ χωρίου εὐρεθέντες ἄλλοτε τάφοι.

Τρίτον ἔσκαψα πρὸς Β τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου «ᾗτις μηλὲς» ἐν μέσῳ ἀμπέλων καὶ καταφύτων κτημάτων καὶ εὖρον ἀσβεστόκτιστα ἐρείπια, ἴσως βαλανείου, καὶ ἀραιὰ ὕστερα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ *terra sigillata*.

Ἄλλην σκαφὴν ἔκαμα πρὸς νότον τῆς Κοζάνης παρὰ τὸ χωρίον Ἀνω Μπάν(ι)τσα (νῦν Ἀνω Κώμη) ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία. Τὸν τόπον τοῦτον εἶχα ἐπισκεφθῇ καὶ πέρυσιν καὶ ἀνέφερα αὐτὸν εἰς διαφόρους ἐκθέσεις μου (πρβλ. Karo, *Archäol. Anzeiger* 1932, σ. 155). Ὁ λόφος ἔχει κανονικὸν σχῆμα κολούρου κώνου καὶ πιστεύω, ὅτι ἐσχηματίσθη τεχνητῶς δι' ἀποτομῆς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ὡσαύτως πιστεύω, ὅτι παρὰ τὴν νοτίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου τὸ ἔδαφος ἐβαθύνθη τεχνητῶς ἀπομακρυνθέντος τοῦ ἄλλοτε πιθανῶς σκληροῦ πῶς κρητιδικοῦ ἐδάφους (τοιαύτη εἶναι ἡ συνέχεια περαιτέρω), ἵνα ἀναδειχθῇ ὑψηλότερος ὁ λόφος. Ἡ βάθυνσις αὕτη ὄντως εἶναι ταπεινότερα τοῦ πέριξ χώρου καὶ παρεμφερὲς πρὸς τὰς πέριξ τῶν τειχῶν τῶν ὀχυρῶν πόλεων τάφρους. Τὰ χῶματα καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου ἀλλὰ περισσότερον πέριξ αὐτοῦ ἐν τῇ κοίλῃ ταινίᾳ εἶναι πλήρη ὀστράκων ἑλληνιστικῶν, ἐν οἷς κύλικες μετ' ἐμπιέστων κοσμημάτων ἐντός, σκύφοι, μετ' ἀναγλύπτων κοσμημάτων φύλλων, οἶναρίδων, ἀνθέων, πλεγμάτων κττ. καὶ παραστάσεων ἀνθρώπων ἱσταμένων ἢ καθημένων, καὶ πόλεως (ἐπάλλξεις τειχῶν καὶ λείψανα γραμμάτων) πιθανῶς (Ἰλίου πέρις;) λαβὴ ἀγγείου φέρει ἄνω ἀπόφυσιν πρὸς στήριξιν τοῦ ἀντίχειρος κατὰ τὸν χειρισμὸν καὶ προέρχεται ἐξ ἀγγείου ὁμοίου πρὸς ἄλλα εὐρεθέντα ἐν Φλωρίνῃ. Πάντα ταῦτα δεικνύουσιν, ὅτι ὁ τόπος κατεσκεύετο κατὰ τὸν α' π. Χ. αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνάγονται καὶ αἱ κῶμαι τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ ἡ πόλις τοῦ λόφου τῆς Φλωρίνης.

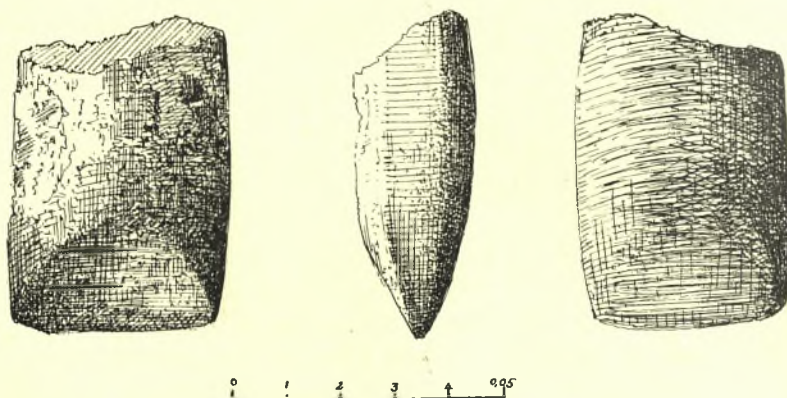
Ἡ σκαφὴ ὅμως ἐν τῇ περὶ τὸν λόφον γεωργουμένη ταινίᾳ ἀπέδωκε καὶ ἡμισυν πέλεκυν μελανοτέφρου λίθου λελεασμένον (*εἶκ. 1*) προερχόμενον δ' ἐκ χρόνων πολλῶ παλαιότερων καὶ ἐκ τόπου ἢ τοῦ αὐτοῦ — ὄστρακα ὅμως ἀντίστοιχα δὲν εὖρον — ἢ ἄλλοθεν κομισθέντα ποτέ.

Δοκιμαστικὰ ὀρύγματα ἐγένοντο καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ πέριξ. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ λόφου πρὸς δυσμὰς τῆς ἐκκλησίας ἡρευνήθη ἔπαρμα τοῦ ἐδάφους ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κατευθυνόμενον πρὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐσχηματισμένον ἐκ πυρποληθέντος κτίσματος ἐκ πλίνθων ὤμων καὶ ξύλων. Αἱ πλίνθοι διαλυθεῖσαι ἐσχημάτισαν τὸ ἐξόγκωμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὑπὸ στρῶμα κεράμων συντετριμμένων ἦσαν μεγάλοι ἄνθρακες καὶ τέφρα καὶ πολλοὶ πίθοι τεθραυσμένοι μετ' ἐπιπέδου ἢ μὴ ἐπιπέδου χείλους εἰς βάθος 1 1/2 μ.

Εἶναι δύσκολον νὰ εἴπω τι ἀσφαλὲς περὶ τοῦ κτίσματος τούτου, τοῦ ὁποίου τὰς γραμμὰς δὲν ἡδυνήθη νὰ καθορίσω ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως λιθίνων

θεμελίων καὶ μόνον τὸ ἐπίμηκες σχῆμα ὑποσημαίνεται. Πέριξ αὐτοῦ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λόφου ἔχει ἐλάχιστα χώματα κινητὰ καὶ σποραδικὰ ὄστρακα ἑλληνιστικά ἐκ τῶν καταλεχθέντων ἀνωτέρω. Ἄν ποτε εἶχεν ὁ λόφος τεῖχος πλινθόκικτον ἀφανισθὲν πρὸ πολλοῦ, θὰ ἡδύνατό τις νὰ δεχθῇ, ὅτι τὸ κτίσμα ἦτο φυλακτήριον, οἱ δὲ πύθοι περιεῖχον τροφὰς στερεὰς ἢ ὑγρὰς, ἐν οἷς καὶ ὕδωρ.

Κατὰ τὴν κοίλην πέριξ τοῦ λόφου ταινίαν ἤνοιξα τάφρους τινάς, ἀναζητῶν θεμέλια εἰς τὰ κεκινημένα βαθέως καὶ πλήρη ὀστράκων χώματα. Ἀλλὰ ἐνῶ πρὸς ἀνατολὰς ἔκειντο ἐπιπολῆς λευμένοι λίθοι τινὲς μεγάλοι εἰργασμένοι (εἰς πλινθόμορφος, δύο τριγωνικοὶ μετ' ὀπῆς ἑκάτερος) αἱ τάφροι μου αὐτόθι ὥς καὶ νοτίως τοῦ λόφου οὐδὲν θεμέλιον συνήντησαν οὔτε καὶ

Εἰκ. 1. Πέλεκυς λίθινος. τόπος εὐρέσεως: Ἄνω Κώμη (Μπάνιτσα) Κοζάνης.

στρώμα τι πυρκαϊᾶς ὥς ἐπὶ τοῦ λόφου. Δὲν πιστεύω ὁμῶς ἀκόμη, ὅτι ἦτο δυνατόν αἱ κατοικίαι τῶν ἀνθρώπων νὰ ἦσαν διὰ πλεγμάτων καὶ πηλοῦ ἄνευ τοῦλάχιστον λιθίνης βάσεως. Εὐλογον εἶναι νὰ ἀναμένωμεν τὰς οἰκίας ὁμοίας πρὸς τὰς τῶν παρὰ τὴν Ἐράτυραν κωμῶν, ἀφ' οὗ τὰ ἀγγεῖα συγχρονίζονται, γεωγραφικῶς δ' οἱ τόποι εἶναι ἐγγὺς ἀλλήλων. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ὑπὸ τῶν ἐρειπίων κατὰ τὸν ΝΔ πόδα τοῦ λόφου, αἵτινα ἀνήκουσιν εἰς βαλανεῖον, ἐξ οὗ καὶ τὸ χωρίον ὠνομάζετο Μπάνιτσα (balneum balineum, βαλανεῖον) πρὶν ὀνομασθῇ ἐσχάτως διὰ τοῦ μὴ ὀνόματος Κώμη (Ἄνω, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παρακειμένην Κάτω Κώμην - κάτω Μπάνιτσαν). Τὸ βαλανεῖον τοῦτο εἶναι ἀσβεστόκτιστον, ἀπεκάλυψε δὲ μέρος τοῦ ὑποκαύστου, ἐσχηματισμένου διὰ μεγάλων πηλίνων τετραγώνων πλακῶν ἐπὶ κιονίσκων αποτελουμένων ἐκ σπονδυλίσκων ἐκ μαλακοῦ λίθου. Σωληνῆς τινες πήλινοι μικροὶ καὶ μικρᾶς διαμέτρου ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς τὸ βαλανεῖον τοῦτο εὐρέθησαν ἄλλοτε ἐνταῦθα πού ὑπὸ χωρικῶν καὶ παρέδωκά τινες εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Κοζάνης πρὸς φύλαξιν.

Εἰς τὴν αὐτὴν βιβλιοθήκην κατέθηκα καὶ κακότεχνον ῥωμαϊκῶν χρόνων μαρμάρινον ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν (μέγ. ὕψ. 0.18. πλ. 0. 19) ἑλλιπὲς ἄνω, εὐρεθὲν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐσπερινὴν διάβασίν μου ἐν τῷ χωρίῳ Γκόμπλιτσα (νῦν Κρόκος) πρὸς νότον ἐγγὺς τῆς Κοζάνης καὶ προερχόμενον πιθανῶς ἐκ Καισαρείας. Ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Μακαρόνας μοι ἔστειλε τὴν ἑξῆς περιγραφὴν :

... Εἰκονίζει τὸ κάτω ἥμισυ μορφῆς φερούσης βραχὺν χιτῶνα (ὑπὲρ τὰ γόνατα). Ἐκατέρωθεν τῆς μορφῆς ἐπιγραφή:

	ΡΙΩ	
	ΤΡΑ	
•	ΟCK	[Θεόδωρ;]ος κ[αι
ΛΙΠ	ΠOC	Φί]λιπ-πος
ΕΜΟ	ΝΕΥCΑ	κηδ]εμο-νεύσα -
ΝΤΕCΑ	ΝΕΘΗ	ντεc. Ἄ-νέθη -
ΚΕΘΕΩ	ΔΩΡOC	κε Θε(ό) -δωρος.

ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΔΩΔΩΝΗΣ

Μικρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τῆς Δωδώνης περιορισθεῖσα κυρίως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς περὶ τοὺς ἀνασκαφέντας πέρυσι χώρους τῆς προϊστορικῆς ἐπιχώσεως. Κατ' αὐτὴν εὐρέθησαν λείψανα μικροῦ τετραγώνου κτιρίου καὶ τινα κινητὰ εὐρήματα περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω.

Οὕτω κατὰ τὴν νδ γωνίαν τοῦ μικροῦ ναῖσκου Ζ (πλίν. 1) ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια οἰκοδομήματος Η ἐκ μεγάλων δόμων ὅχι πλήρως εἰργασμένων, τοῦ οὐοίου αἱ τέσσαρες πλευραὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς διαστάσεις 4.65 μ. καὶ ἀποτελοῦν τετράγωνον κτίσμα, χρησιμεῦον ἴσως ὥς βᾶθρον ἀναθήματός τινος ἢ ὥς θεμέλια βωμοῦ.

Κατὰ τὴν β. πάλιν πλευρὰν τοῦ μικροῦ ναῖσκου εὐρέθη τάφος συλημένος, ῥωμαϊκῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χρόνων. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ἀπετελοῦντο ἐκ μεγάλων πλακῶν, αἱ μὲν στεναὶ α. καὶ δ. ἐκ μιᾶς ἐκάστη, αἱ δὲ μακραι ἐκ δύο. Ὑπεράνω τῆς β. μακρᾶς πλευρᾶς ἦτο κτισμένος τοῖχος διὰ μικρῶν λίθων. Ὁ τάφος ἦτο πλήρης χωμάτων τῆς γύρω ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία περιεῖχε πλείστας μολυβδίνας ἐπιγραφάς. Φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν σύλησιν αὐτοῦ ἐπληρώθη πάλιν διὰ χωμάτων, διὰ τοῦτο οὐδὲν κτέρισμα ἐν αὐτῷ εὐρέθη, ἐλάχιστα δὲ ὀστᾶ. Ἐχει μῆκος 3,15 μ. καὶ πλάτος 1,85 μ. καὶ περιεῖχε πιθανῶς πλείονας τοῦ ἐνὸς νεκρούς.

Τοῦ δὲ πρὸς α. τοῦ μικροῦ ναῖσκου μεγάλου τετραγώνου κτιρίου Ε διηυκρινίσθησαν ὠρισμέναι λεπτομέρειαι. Οὕτω, ὅπως καὶ εἰς τὴν περυσινήν